

KÉPZŐMŰVÉSZET VÁRPALOTÁN

A város előtt, ahol Budapest felől érkezve a műút kettéválik, Grandtner Jenő obeliszkje köszönti az utast. A műemlékeket rejtő temetőt elhagyva, szilante pillanatok alatt értünk a város központjába, a hatalmas méretű *Újlaki-vár* frissen kopottat kőfala elé.

Műemlékéről s modern művészeti alkotásból egyaránt kevés akad e viharos múltú városban, de ezt a keveset érdemes szemügyre vennünk. A műemlékek dicsőöngés és küzdelmes múltjából beszélnek, az új alkotások pedig egy szocialista város felemelkedésének a bizonyosságai.

Az Újlakiak egykori palotája később alakult át várrá. Mai állapotában nem idéz hősi romantikát, sejtelmes középkort, nem nyugó az erődítményeivel, városrúti szépségeket sem lehet rajta felfedezni. Annál inkább a ma emberét is megejtő monumentalitás. A falak méretei, a régi boltívek, az elsőkerülő faragott kövek a gótika és a reneszánsz világát idézik, az újjáépülő emeletek pedig korunk építői lendületéről tanúskodnak. A négyszögű vár négy tornya közül ma még csak kettő emelkedik a bátyafalak fölé, de helyreállítják a hiányzókat is. Kívülről semmi sem mutatja, hogy az 1440-es években az ország leghatalmasabb és legpompakedvelőbb főúrnak egyike, a német-római császárral a szó szoros értelmében lóhátról tárgyaló *Újlaki Miklós* nádor, majd fia, *Újlaki Lőrinc* „esztelen pazarlással” építette palotának, ahogy a régi krónikában olvassuk. *Újlaki Miklós* Mátyás menyasszonyát, *Beatrix*-t a székesfehérvári koronázás és mennegező előtti éjszaka ebben a palotában szállásolta el s innen vezette másnap a király elé. Megfordulhatott-e agyában, hogy rövid néhány évtized múlva alig hunyja le szemét dédelgetett fia, *Lőrinc* herceg, máris török—magyar csapatok veszik ostrom alá a palotát. 1533-ban esik el a vár először s a török csapatok az arany és ezüst mükincseknek olyan tömeget találják e, közben rablófészekké alakult palotában, amely-

nek már felsorolása közben elcsúszd a képezet. Erdődi Simon zágrábi püspök és horvát bán saját szemével látta, hogy Budán a Palotán zsákmányolt kincsekből az ötvös-művészetnek milyen csodás alkotásai kerülnek kőtyavetyére. Leírása nem tesz említést képekről, azokat még a helyszínen pusztította el a mohamedán fanatizmus.

Ettől kezdve alakult át a palota várrá. A török meg-megújuló ostromai ellen a termeket, szobákat mészbetoltott kövekkel tömte ki. A felvidéki Podmaniczkyak után a király tulajdonába megy át a vár, s kapitányai semmit sem adhatnak a művészi szempontokra, pedig köztük *Thuri Györgyből*, *Pálffy Tamásból* az ehhez való érzék sem hiányzott.

A kuruc háborúk lezajlása után a birtoikos gróf *Zichy-család* rendezkedett be a várbán, amely újabb építkezésekkel ismét a palota jellegét kezdte felvenni. A szünet nélküli átalakítások miatt az Újlakiak-korabeli állapotot lehetetlen rekonstruálni. A most folyó átalakítás során is újabb kérdések támadnak, ezek közül nagyon kevesre adható megnyugtató válasz. A második világháború nagyjából megkímélte a már jóval előbb kincstári tulajdonba került várat, de a nem-törődőmség miatt 1950 táján teljesen használhatatlanná vált. 1958-ban kezdődött meg újjáépítése. Annyi már bizonyos, hogy ha két-három év múlva az újjáépítés befejeződik, ez a modernizált vár Közép-Európa egyik nevezetessége lesz, hazánkban pedig egyik építészeti „csudája”, hogy kissé régimódi fejezzük ki a megvalósuló igazságot. Mert ebben a várbán mindazt megkapja az új város, amit különben sem a műemlékvédelem, sem a város nem kaphatna meg fél-évszázad alatt sem. Itt kapnak helyet a múzeum helyiségei, a könyvtár, a képtár, olvasó és kutató szobák; az egykori lovagterem tanácskozás céljaira épül újjá. Szálloda, étterem, espresszó stb., stb. épül a kőfalak között. Udvar felől mind a négy fal mentén

felhúzzák a szükséges épületeket, a város, Széchenyi-társulat Trósz stb. számára s ezzel megépül az új vár, a kultúra egész környékre kiható fellegvára.

De mielőtt belépünk a vára, vessünk egy pillantást az Újlaki-várral átellenben levő Képtáldombrára. Ott áll a Műemléki Felügyelőség által mintaszertien restaurált *Zichy-kastély*, amely a 18. században épült s a 19.-ben a hazai képzőművészeti életben komoly szerepet játszó *Waldstein János* gróf birtokának volt a központja. A gróf nemcsak Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyar-nak való bizalmasa, esküvőjén tanúja, az öngyilkossága előtti napokban vigasztalója, temetésének rendezője, közeleti munkődését illetően is igazolta Széchenyi felőle táplált reményeit. Bárhogy ítélie is meg a művészet-történet az 1860—1870-es évek akadémi-zmusát, az értékteltek ingadozása nem csökkentheti a hazai képzőművészetet támogató érdemeit. Ezek közé tartozott *Waldstein János* gróf palotai uraság is. Nemcsak *Pállik Béla* tölthetett itt Palotán huzamosabb időt a gróf pártfogását élvezve, az egész hazai képzőművészeti élet is érezte *Waldstein* támogatását. Csak sajnálni lehet, hogy magában Várpalotában mindössze az említett *Zichy-kastély* jelzi műpártolása nyomát: mikor az 1860-as években leégett, *Waldstein* restauráltatta *Ybl Miklós* művészi tervei szerint.

Az Újlaki-várat és a *Zichy-kastélyt* fő-urak építették, de a nép keze hordta hozzá az anyagot, húzta fel falait, védte, illetve szolgálta nehéz századok során. A nép csak ezekben az években veszi birtokába azt, amit ősei verejékbe épített s képzőművészeti alkotásokról is csak azóta lehet beszélni Várpalotán, amióta a nép állama új város épít a régi, nyomorúságos község helyén.

Mostantól fogva éppen az érdekel bennünket, mennyivel bizonyul különb mecé-násnak a nép állama a régi földesuraknál. Még ha nem vesszük is tekintetbe, hogy

Garami László: Akt - Nu - Обнаженная

a néphatalom csak másfél évtizedes és nem több évszázados múltra tekinthet vissza, akkor sincs ok kitérni az összehasonlításra elől.

1951 után épült meg a régi Korona-vendéglő helyén a *Palota Szálló*, presszójában *Szabó Vladimír* nagyméretű váznaival. Valamennyi a város történeti és irodalmi múltjához kapcsolódik. Az irodalom ugyanis több vonatkozásban külön történelmet álmódott a város számára, *Mikszáth Kálmán* A szelistei asszonyok-ban éppúgy, mint *Móra Ferenc* A palotai vargá-ban, *Krúdy Gyula* A palotai álmok-ban, az *Ál-Petőfi*-ben, az Asszonyságok díjában és még számos egyéb írásában. Szabó Vladimír jó érzékekkel kapcsolódott ehhez a múltábrázoláshoz. Egyik vázsnán főúri kirándulás, erdei jelenet látható, de nem *Mátyás királlyal*, mert a várhoz fűződő *Mátyás-mondákat* szétfújta a történeti kutatás, noha az említett írók művei továbbra is ébrentartják. — Szabó Vladimír másik két pannója a kispolgári Várpalotát idézi. Az egyikben a *Krúdy* regényeiből ismerős postakocsi viharzik el Pest felé az egykori Korona-vendéglő mellett. A második népi mulató jelenetet találunk. A képek hangulata *Krúdy* bájos írásait idézik. Bennük a vár tornyaival beszélgető vad bakonyi szőlőről, a Kastélydombra üzengető, jó borral és izes gyümölcscsel illatozó Lonsosról, azután a palotai viskók fuvarosairól, csizmadiáiról, a palotai temetőről, a holdvilágsütötte apró házikókról, a Szépművészeti Múzeumnak képeket ajánló Szabó Vladimír vázsnáiról, Radics Mária-ról, akinek megfakult apró emléktárgyait szerető kezek még ma is őrizgetik. Radics Jánosról, a görbe lábú, kofakutálta nagybácsiról, az egykori piacbérlőről. Kihalnak már az öregek, akik még látták a dalias ternetű *Krúdy Gyulát* feltűnni a vár körül, de Szabó Vladimír vázsnái a Palota Szállóban pillanatok alatt villantják fel az egész *Krúdy* világot valóságával és sejtelmek képzelésével együtt. Mert ilyen ellentétes anyagból mintázta az irodalomba Várpalotát *Krúdy*, s Szabó Vladimír pompás érzékekkel találta el ezt a közből és valóságból szőtt hangulatot az olaj pasztelba enyhülő színeivel.

Ha képzőművészeti alkotások után érdeklődünk, a többi szocialista városhoz képest magában Várpalotában némi családós érvé az embert. Amazokhoz képest jóval kevesebb műalkotás található a szabadban. *Grandmer Jenő* már említett emlékműve arra figyelmeztet, hogy a béke többet ér a háborúnál, főleg akkor, ha ésszerű alkotómunka szolgálja a nép boldogulását. Az obeliszk domborművű figurái ezt jelképezik. — *Mikszáth Sándor* táncoló lánykaira méltán lehet büszke a műértő közönség. A két bronzalak fekete meztelenségével nagy vihart kavart, pártkörökben éppúgy akadnak ellenzői, mint a már megöszült Mária-lányok körében annak eleme, hogy a két légiesen mozgó leányka maga a megtestesült ártatlanság. Alig tett el azonban egy-két év, a „fekete leányzók” úgy hozzátartoznak a városképhez, mintha ösidők óta lejtnek a körtáncukat a Művelődési Ház előtt. —

Mészáros Dezső: Bányász – Mineur – Illaxnep

Garami László kőből faragott, karjára támaszkodó női aktszobra a fürdőmedence szomszédságában megfelelő környezetbe került, nem utolsósorban a város vezetőségének szemfűlése révén, hisz a szobrot nem is Várpalotára szánták.

Az új gimnázium udvarán állították fel *Ohman Béla* kőből faragott *Thuri György* szobrát. A fenti művekhez képest konzervatív megfogalmazás jellemzi ezt a különben jól megmunkált szobrot. Álló helyzetben ábrázolja a hőst, amint feje fölét emelt szabályalav lejtőjén a támadóra. Az elhelyezése ellen alig lehet kifogást emelni, de a sötétebb fál-hátteret biztosítani kellene számára.

Bent a városban romos házak száza mellett felépült városnegyedek hatalmas tömbházaiiban lakások ezrei bizonyítják az új világ kezdetét. A *Művelődési Ház* maga is műalkotás. „Azoknak az időknek” stílusában épült, *Károlyi Antal* Ybl-díjas építész eredeti elgondolásától eltérően, mert hiszen egészen modern vonalú épületet terveztek, de az akkori „okosok” másként határoztak. A belső kiképzése vitathatatlanul megnyugtató. Szabó Vladimírhez hasonlóan *Károlyi Antal* is számotvetett a város múltjával s a falakon belül olyan világot teremtett, amely kibírja a múlt idők változó ízletét. — Az építész munkája mellett *Ferenczy Noémi*

mesteriskolájának gobelinjei félmjelzik itt a művészetet. *Prepelica Katalin*, *So'ti Gizella*, *Pintér Éva*, *Szöke Erzsébet* négy fali szőnyegén egyszerű nemes formák, érett felfogás tükröződnek. Kevés eszközzel, de azzal aztán maradéktalanul kifejezni a leg-többet, mindent, ami arra érdemes: az élet szépségét, a munka értelmét. — A belső berendezés *Kaeszy Gyula* Kossuth-díjas ként egy töbrbrészes ékszer. Érti ezt a nép is, amely meglepő gyorsasággal cafolt rá azokra, akik szerint Várpalotán ilyen művészi rangú *Művelődési Ház* túlzás, sőt fényűzés. Egyben eleven bizonyíték arra is, hogy a környezetnek mindent felülmúló jelentősége van a tömegek esztétikai ízlésének emelésében.

Míndezek ellenére az állam mint nagyvonalú mecénás még ezután teljesíti kötelezettségét a város képzőművészeti alkotásokkal való benépesítésére. Hiszen maga a vár és előtere szinte kínálja a jobbnál-jobb lehetőségeket. A nagynevű kapitányok, *Thuri György*, *Ormányi Dénes*, *Pálffy Tamás*, vagy *Rákóczi híres brigádosa*, *Domonkos Ferenc*, azután a várvédő asszonyok stb. mind megérdemeltre várnak. Még *Thuri György* sírcsintéze, márcsak azért sem, mert kora egyik legkiválóbb lovas vitéze szoborban is lóra kívánczik, ki a szabad